TUOMAS RÄSÄNEN

Kannanmurhia modernisoituvassa Suomessa

Metsäpeura ja majava, laulujoutsen, susi, hirvi, karhu ja Saimaannorppa. Kaksi ensin mainittua lajia tapettiin Suomessa sukupuuttoon 1900-luvun alkuun mennessä. Listan seuraavat ja lukemattomat muut villieläinlajit sinnittelivät enää syrjäisissä erämaissa ja vaappuivat nekin alueellisen sukupuuton partaalla.

ERIC O. W. EHRSTRÖM, KARHU JA MUURAHAINEN, KUVITUS VEIKON JA SISKON AAPISKIRJAAN, 1923. Kansallisgallerian kokoelma | Ateneumin taidemuseoa. Kuva: Kansallisgalleria | Arja Orbinski

Kristinusko oli uuden ajan alkupuolella murtanut esimodernit yhteisöt läpäisseen ajatuksen ihmisestä osana luontoa ja siitä seurannutta lajienvälistä yhteisymmärrystä. Valistusfilosofioista kummunnut hyödyn tavoittelu ja 1800-luvulta alkaen kansallisvaltion rakentaminen loivat tarpeen ottaa luonto ihmisen tiukkaan kontrolliin. Vähitellen kehkeytyvä teollinen kapitalismi levitti kädenjälkensä kaikkialle, missä ihminen vain näki mahdollisuuksia tehostuvaan tuotantoon. Jokainen laji, jokainen alkuperäisen luonnon säilynyt saareke olivat kuin loukkaus niin luojaa kuin edistystä kohtaan, joutomaita ja esteitä, jotka piti saattaa sivistyksen piiriin tai hävittää.

Villieläinsodat…

Luonnon haltuunotto synnytti 1800-luvun lopulta alkaen villieläinten hävittämiskampanjat. Vaarallisiksi koettuja eläimiä, kuten susia ja karhuja, oli toki vainottu viimeistään keskiajalta asti. Nyt vainottujen eläinten lista kasvoi. Riitti, että eläinlajin edustajat kilpailevan samoista metsän ja veden antimista, joita ihminenkin hamusi. Suurpedot olivat itsestään selvästi hävitettävien eläinten joukossa, mutta niin olivat myös kaikki petolinnut, maamme kolme hyljelajia ja joutuivatpa tähtäimeen myös sellaiset eläimet, joiden katsottiin käyttäytyvän jotenkin halveksuttavasti. Esimerkiksi varislinnut julkesivat ryöstää kauniisti laulavien pikkulintujen munia.

Edes kalat eivät säästyneet, vaan ruuaksi kelpaamattomat lajit julistettiin ”roskakaloiksi”, joita haluttiin hävittää, koska niiden ajateltiin kilpailevan samasta ravinnosta kuin arvostetut ruokakalat.

Hävitystaistelua eivät käyneet vain maaseudun rahvas, vaan sillä oli vankka valtiovallan tuki. Tavalliset ihmiset tuskin olisivat arkiselta aherrukseltaan intoutuneet metsiin ja järville eläimiä suurin joukoin hävittämään, ellei heillä olisi ollut siihen taloudellisia kannustimia. Niinpä valtiovalta sekä paikoin myös luonnonvarain hoitoon keskittyneet yhdistykset maksoivat eläimistä tapporahoja, jotka saadakseen tuli toimittaa viranhaltijoille fyysinen todiste tapetusta eläimestä. Esimerkiksi hylkeistä toimitettiin kallo tai myöhemmin vain kuono- ja häntänahat, petolinnuista jalka. Myös tiede kantoi kortensa yhteiseen kekoon. Kalatalouden tutkijat edistivät niin hylkeiden hävittämistä kuin roskakalojen vastaista taistelua, riistantutkijat maapetojen hävittämistä.

Menestys eläinten hävittämisessä oli varsin vaihtelevaa. Rottia eivät intensiivisetkään hävitystoimet onnistuneet kuriin saamaan, ja vähempiarvoisten kalojen hävittäminen jäi 1900-luvun alkupuolella lähinnä suunnittelun asteelle. Sen sijaan suurikokoiset pedot Suomi melkein onnistui hävittämään. Otetaan esimerkiksi merihylkeet. Vielä 1900-luvun alussa Itämeressä on arveltu eläneen noin 300 000 hyljettä. 1970-luvulle tultaessa hyljekannat olivat supistuneet muutamaan tuhanteen yksilöön.

Vaikka oma osansa oli ympäristön saastumisella, ylivoimaisesti suurin tekijä hyljepopulaatioiden tuhossa oli metsästys. Pelkästään Suomessa tapettiin pahimmillaan enemmän

METSÄPEURA ON ULJAS NÄKY, KALEVALAN HIIDEN HIRVI. Maan viimeiset nähtiin 1880-luvulla Suomenselällä ja vuonna 1910 Kuhmossa, minkä jälkeen se hävisi Suomesta kokonaan ja rauhoitettiin vuonna 1913. Nykyään metsäpeuraa tavataan Suomessa kolmena populaationa Kainuussa, Suomenselällä ja pieni määrä Lieksan alueella. Tänään metsäpeura kuuluu taas Suomessa riistaeläimiin. Sen metsästysaika kestää syyskuun viimeisestä lauantaista tammikuun 31. päivään. Wikipedia.

> AKSELI GALLEN-KALLELA, MIES JA KONTIO KUOLLEINA, 1906–1908. Kansallisgallerian kokoelma | Ateneumin taidemuseo, Ahlströmin kokoelma. Kuva: Kansallisgalleria | Jenni Nurminen

kuin 10 000 hyljettä vuosittain. 1900-luvun aikana Itämerellä tapettiin kaikkiaan jopa 600 000 hyljettä.

… vaiko sittenkin kannanmurhat

Aikalaiset ja sitä kautta myös historiantutkijat nimittivät hävittämiskampanjoita sodiksi eläimiä vastaan. Oli petoeläinsotia, petolintusotia, hyljesotia, roskakalasotia ja rottasotia. Sotatermin ongelma on kuitenkin siinä, että yleensä sodissa on kaksi toisiaan vastaan taistelevaa puolta, jotka pyrkivät käytettävissään olevin resurssein tuhoamaan vastustajansa ja siten saavuttamaan laajemmat tavoitteensa.

Villieläinten hävittämiskamppailut olivat puolestaan kovin yksipuolisia tapahtumia, joissa toisella osapuolella eli eläimillä ei ollut mitään intressiä, saati sitten kyvykkyyksiä käydä ihmisiä vastaan. Mutta käsitteen sota sijasta meillä jo on ihmisten välisiin suhteisiin liitetty käsite, jota on totuttu käyttämään yksipuolisesta tuhonnasta, jonka tarkoituksena on hävittää joku tietty ihmisryhmä: kansanmurha.

Yhdistelemällä Yhdistyneiden kansakuntien kansanmurhasopimuksen eri pykälät yhteen virkkeeseen, kansanmurhan voisi määritellä seuraavasti: Kansanmurha on teko tai tekojen kokonaisuus, jonka tarkoituksena on tuhota kokonaan tai osittain kansallinen, etninen, rodullinen tai uskonnollinen ryhmä esimerkiksi tappamalla sen jäseniä, aiheuttamalla heille vakavaa fyysistä tai psyykkistä vahinkoa tai saattamalla heidät tarkoituksellisesti sellaisiin elinoloihin, jotka johtavat ryhmän fyysiseen tuhoutumiseen.

Entä kun laitamme ihmisiin liitettyjen määreiden ”kansallisen, etnisen, rodullisen tai uskonnollisen ryhmä” tilalle sanan eläinlaji? Huomaamme, että 1900-luvun alkupuolen Suomessa (joskaan ei todellakaan vain Suomessa) harjoitettu eläinten kohtelu täyttää helposti samat kriteerit. Kuten merihylkeiden historiasta huomataan, kyse oli todellisesta ja täysin tarkoituksellisesti toteutetusta lajin joukkotuhonnasta, mitä käytetään kansainvälisessä oikeudessa kansanmurhan rinnakkaiskäsitteenä. Miksi emme siis kutsuisi eläinten tuhontaa kannanmurhaksi – tai koska kyseessä ovat lukuisat eläinkannat, kannanmurhiksi?

Hyvät, pahat ja yhdentekevät

Räikeimmillään kannanmurhat kohdistuivat niihin eläinlajeihin, jotka koettiin yhteiskunnan vihollisina. Tällaisia olivat vaarallisina pidetyt petoeläimet, kuten susi tai karhu, ihmisten kotija tuotantoeläimiä uhanneet muutkin vähäisemmät pedot, kuten maamme kaksi kotkalajia, sekä sellaiset lajit, jotka saalistivat ravinnokseen samoja lajeja kuin ihminen, kuten hylkeet ja saukko. Mutta eivät kaikki eläimet olleet pahuuden ilmentymiä, Jumalan virheitä, jollaisena petoja yleisesti pidettiin. Esimerkiksi riistaeläimiä arvostettiin, niitä pyrittiin suojelemaan pedoilta ja jopa parantamaan niiden elinoloja. Lisäksi oli suuri joukko, yleensä pienikokoisia eläimiä, joita ei luokiteltu hyviksi eikä pahoiksi, vaan ne olivat kansan suurelle osalle täysin yhdentekeviä.

Kirjallisuutta

Hannikainen, Matti O. Classifying Finnish Fish. Teoksessa *Animal Industries: Nordic Perspectives on the Exploitation of Animals since 1860*. Taina Syrjämaa, Marja Jalava, Taija Kaarlenkaski, Otto Latva, Eeva Nikkilä ja Tuomas Räsänen (toim.), 195–212. Berlin: de Gruyter, 2024.

Ilvesviita, Pirjo. *Paaluraudoista Kotkansuojeluun: Suomalainen metsästyspolitiikka 1865–1993*. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 2005.

Pohja-Mykrä, Mari. *Vahinkoeläinsodasta psykologiseen omistajuuteen: Petokonfliktien historiallinen tausta ja nykypäivän hallinta*. Turku: Turun yliopisto, 2014.

Ruuskanen, Esa, Paula Schönach ja Kari Väyrynen (toim.). *Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan*. Tampere: Vastapaino, 2021.

Räsänen, Tuomas ja Nora Schuurman. *Kanssakulkijat: Monilajisten kohtaamisten jäljillä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2020.

Arvoluokasta riippumatta kohtalo oli usein kuitenkin kaikilla sama. Vaikka itseään sivistyneinä pitäneet herrasväkiset metsästäjät pyrkivät rajoittamaan joidenkin lajien metsästystä (jotta heille olisi riittänyt saalistettavaa tulevaisuudessakin), rahvas ei rajoituksista tai kehotuksista piitannut tuon taivaallista. Tavallinen kansa koki ikiaikaiseksi oikeudekseen metsästää niin paljon kuin sattuivat saalista löytämään, ja salametsästyskin oli enemmän maan tapa kuin poikkeus.

Sen seurauksena 1900-luvun alun metsissä ei hirviä ollut nimeksikään, näätäeläimet oli turkkinsa takia ammuttu vähiin, ja jopa suomalaisen kulttuurin pyhiä lintuja, laulujoutsenia, pesi koko maassa vain muutamakymmen pari Lapin erämaajärvillä tiettömien taipaleiden takana. Jos olivat metsät tyhjiä suuremmista eläimistä, kaupunkilaisten seuralaisina ei ollut pikkulintuja lukuun ottamatta juuri muita eläimiä kuin rotat ja hiiret. Nekin eläimet, joita pidettiin talouden tai hyvinvoinnin kannalta täysin yhdentekevinä, vaikkapa nykyisin söpönä pidetyt siilit, tapettiin kohdattaessa ikään kuin varmuuden vuoksi.

Eläinhistorian pitkät jäljet

Näin sadan vuoden takaisessa Suomessa, mutta nykyäänhän kaikki on toisin. Monien aiemmin lähellä sukupuuttoa käyneiden eläinten kannat ovat vahvistuneet, ja luontokatoa pidetään yhtenä aikamme suurista kysymyksistä. Voidaanko sanoa, että olemme oppineet jakamaan maailman toislajisten kanssa? Onko eläinasenteissa tapahtunut täyskäännös sadan vuoden takaiseen verrattuna? Historia ei suinkaan toimi niin. Muutokset asenteissa ja arvostuksissa tapahtuvat sangen hitaasti, ja tietyt perustavanlaatuiset mentaliteetit säilyvät yllättävän muuttumattomina vuosikymmenistä ja -sadoista toiseen. Luontosuhde on juuri tällainen hitaasti muuttuva syvärakenne. Niinpä monessa suhteessa jaamme yhä samat arvot kuin isoisämme ja -äitimme.

Nyt jo yhdeksäsosa maamme eläinlajeista on uhanalaisia, mikä johtuu suurelta osin elinympäristöjen tuhoamisesta. Lieneekö tarpeen muistuttaa, että kannanmurhan yhdeksi osamääritelmäksi nimesimme pyrkimyksen saattaa ”heidät tarkoituksellisesti sellaisiin elinoloihin, jotka johtavat ryhmän fyysiseen tuhoutumiseen”. Toisaalta pyrkimys luonnon täydelliseen kontrollointiin on vain vahvistunut.

Monien eläinlajien annetaan elää museoituina näytteinä menneestä luonnon monimuotoisuudesta, kunhan ne vain ymmärtävät pysyä niille määrätyissä paikoissa tunkeutumatta häiritsemään ihmisten jokapäiväistä elämää. Tälle museoimiselle on keksitty hienolta kalskahtava nimitys ”suotuisan suojelun taso”, joka tarkemmin ajateltuna on vain eufemismi sille, että sallitaan tappaminen aina siihen asti, että populaatio juuri ja juuri säilyy elinvoimaisena. Kannanmurhaa se on kannan osittainenkin tuhoaminen.

TUOMAS RÄSÄNEN
FT, ITÄ-SUOMEN YLIOPISTON
YMPÄRISTÖHISTORIAN PROFESSORI